

تصویر (۱):

منبع www.zibatarin.com/images/5084.jpg - ۱۳۸۶/۱۲/۱۰

«خداوند چیست؟ درازا، پهنا، بلندا و ژرفاست.»

(سنت برنارد کلروبی St Bernard of Clairvaux، در باب ملاحظات)

۱۲۹۸۴

دانشگاه یزد

دانشکده‌ی هنر و معماری

پایان نامه جهت دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد

طراحی مسجد محله «ملک شهر» اصفهان

(با تأمل بر هندسه مساجد اصیل شهر اصفهان)

اساتید راهنما:

دکتر کاظم مندگاری - دکتر نریمان فرحزا

استاد مشاور:

دکتر حمید ندیمی

۱۳۸۸/۷/۱

پژوهش و نگارش:

مریم طلائی

آدرس اطلاعات مدرک علمی بزرگ
تهیه بزرگ

آذر ۱۳۸۷

۱۲۶۹۸۴

تقدیم به آنهایی که اندیشیدن را به من آموختند ...

قدردانی

قبل از هر چیز خداوند را شکر می‌کنم که به یاری و عنایت او، این پایان نامه به پایان رسید. امیدوارم این پژوهش و نتایج آن برای تحقیق، برنامه ریزی و طراحی مساجد مفید و قابل استفاده باشد.

به دلیل ماهیت چند بعدی پژوهش، افراد و گروه‌های زیادی در انجام آن دخیل هستند که در این پژوهش نیز به صورت‌های مختلف در یافتن منابع و اطلاعات، برنامه‌ریزی و فعالیت عملی و اجرایی کمک کردند و برخی نیز با ایجاد شرایط روانی و مکانی مناسب در انجام این کار یاریم دادند. بر خود لازم می‌دانم از آنها با ذکر نامشان صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم:

نخست، از استادانم در گروه معماری دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه یزد، از آغاز تحصیل در این دانشکده تا پایان دوره کارشناسی ارشد، که آموختن را از آنها آموختم و هر چه می‌دانم از آنهاست و همواره نصایح آنها چراغ راهم بوده و هست، بزرگانی همچون دکتر هادی ندیمی، دکتر حسین مهدوی پور، دکتر علی اکبر کوششگران، دکتر محمد حسین آیت‌اللهی، دکتر محمد رضا اولیاء، دکتر علی غفاری، مهندس محمد حسین مسعودی، مهندس حمید میرجانی، دکتر حمیدرضا خوئی، دکتر محمود رازجویان، دکتر جهانشاه پاکزاد، دکتر فرزین فردانش و دکتر رسول فضیله صمیمانه تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم که هر قطره ای که بر من آموختند، گوهری بوده که همواره در این مسیر راهگشایم خواهد بود. برایشان آرزوی شادکامی و موفقیت دارم.

دوم، از اساتید راهنما و مشاور رساله، دکتر کاظم مندگاری، دکتر نریمان فرحزا و دکتر حمید ندیمی که با صبر و شکیبایی، گام به گام از ابتدای طرح رساله تا تدوین پایان نامه راهنمایی و هدایتم کردند، خطاهایم را بخشیدند، بر نادانسته‌هایم صبر کردند و واژه به واژه به من آموختند، برایشان آرزوی سلامتی و کامیابی دارم.

سوم، اساتیدی که مشورت با آنها هرچند کوتاه، در پیشبرد راه تأثیرگذار بوده است، دکتر محمد صادق فلاحت که صبورانه راهنمایی‌ام کردند، مهندس کامبیز حاجی قاسمی و مهندس عیسی اسفنجاری کناری، که برایشان آرزوی توفیق می‌کنم.

چهارم، مهندس مهرنوش رنجبریان، در اداره کل اوقاف استان اصفهان و آقای سمائیان مدیر هیأت امنای مسجد النبی، که در تهیه اسناد و مدارک لازم صمیمانه همکاری نمودند، برایشان آرزوی موفقیت می‌کنم.

و در نهایت خانواده‌ام، مادر و پدر بزرگووارم که همواره مدیون محبت‌های بی‌دریغشان بوده و هستم، بر دستانشان بوسه زده و برایشان آرزوی طول عمر می‌کنم و امید دارم خداوند توفیق جبران محبت‌های آنها را به من عنایت نماید.

شناسه: ب/ک/۳

صور تجلسه دفاعیه پایان نامه
دانشجوی دوره کارشناسی ارشد

مدیریت تحصیلات تکمیلی

جلسه دفاعیه پایان نامه تحصیلی: خانم مریم طلایی

دانشجوی کارشناسی ارشد مجتمع هنر و معماری دانشگاه یزد در رشته/گرایش معماری

تحت عنوان: طراحی مسجد محله ملک شهر "اصفهان" (با تأمل بر هندسه مساجد اصیل شهر اصفهان)

و تعداد واحد: ۶ در تاریخ ۸۷/۹/۱۳ با حضور اعضای هیأت داوران (به شرح ذیل) تشکیل گردید.

پس از ارزیابی پایان نامه توسط هیأت داوران، پایان نامه با نمره: به عدد ۱۸ و به حروف هیجده و درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء

نام و نام خانوادگی

عنوان

دکتر کاظم مندگاری

استاد/ استادان راهنما:

مهندس نریمان فرح زا

دکتر حمید ندیمی

استاد/ استادان مشاور:

دکتر سید محمد حسین آیت اللهی

متخصص و صاحب نظر داخلی:

دکتر محمدرضا نقصان محمدی

متخصص و صاحب نظر خارجی:

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه (ناظر)

نام و نام خانوادگی: دکتر ولی کلانتر

امضاء:

چکیده

این پژوهش با هدف طراحی مسجد در محله "ملک شهر" اصفهان، به بررسی هندسه در معماری و مطالعه هندسه حاکم بر معماری مسجد در شهر اصفهان می‌پردازد، هندسه‌ای که در شکل و کالبد این بنا ظهور می‌یابد. گرچه از صدر اسلام تا کنون، هندسه مساجد به دلایل مختلف فرهنگی، جغرافیایی، دانش فنی و... دستخوش تحولاتی نیز بوده است، اما به دلیل وجود پیوندی ناگسستنی میان صورت و معنای مساجد، می‌توان در هندسه کالبدی آنها به دنبال جانمایه‌ای جاویدان و ریشه گرفته از عالم ماوراء گشت که در هر زمان و مکانی دستاویزی برای معماران این بنای مذهبی باشد. با وجود حال و هوای معنوی و غنای کالبدی حاکم بر مساجد گذشته و کمرنگ شدن انکار ناپذیر آن در مساجد معاصر شهر اصفهان، تعدادی از مساجد غنی گذشته به عنوان الگوهای معماری مسجد انتخاب شدند تا با مطالعه هندسه متجلی شده در "صورت" این مساجد و باز آموزی از الگوی هندسی آنها در طراحی مساجد امروزی، به ایجاد و تقویت "معنا"یی در شأن مساجد نیز دست یابیم.

نقشه‌های معماری مساجد یکی از مهمترین و گویاترین ابزار قابل بررسی و مطالعه هندسه از دیدگاه این پژوهش می‌باشند، چنانکه تدقیق در هندسه پلان‌ها، نماها و مقاطع این بناها می‌تواند راهگشای رسیدن به الگویی متناسب با شأن این بنای مذهبی باشد. به دلیل موقعیت سایت انتخابی طراحی در مقیاس منطقه‌ای، مساجد مورد مطالعه نیز در این مقیاس انتخاب شده‌اند تا عوامل مداخله‌گر حداقل شوند. مسجد جامع عتیق و مسجد جامع عباسی با مقیاس شهری، به دلیل غنا و قدمت، ارزش بررسی داشته و از مصادیق مورد بررسی این پژوهش می‌باشند. نتایج به دست آمده از مطالعه هندسه مساجد انتخابی، جهت قبله و شکل سایت طراحی در طراحی مسجدی با محوریت هندسه در محله "ملک شهر" اصفهان مؤثر بوده‌اند.

واژه های کلیدی: هندسه، شکل، مسجد اصیل، مساجد اصفهان.

فهرست مطالب

عنوان ..... صفحه

فصل نخست: مقدمه

- ۱-۱) مقدمه ۲
- ۲-۱) طرح موضوع ۶
- ۳-۱) ضرورت یا اهمیت پژوهش ۸
- ۴-۱) زمینه های پژوهش ۸
- ۵-۱) پرسش ها و فرضیه های پژوهش ۱۱
- ۶-۱) اهداف پژوهش ۱۲
- ۷-۱) روش تحقیق ۱۲
- ۸-۱) تعریف اصطلاحات ۱۳

فصل دوم: شناخت هندسه در معماری

- مقدمه ۱۶
- ۱-۲) بررسی معنایی هندسه ۱۶
- ۱-۱-۲) معنای لغوی هندسه ۱۷
- ۲-۱-۲) معنای هندسه از دیدگاه قرآن ۱۹
- ۱-۲-۱-۲) قدر در قرآن ۱۹
- ۲-۲-۱-۲) قدر و هندسه ۲۰
- ۳-۱-۲) معنای شکل در معماری ۲۱
- ۴-۱-۲) معنای نظم ۲۵
- ۲-۲) بررسی جایگاه هندسه در معماری ۲۷

- ۲۷ ..... هندسه در معماری جوامع مختلف
- ۳۲ ..... هندسه در معماری ایرانی و معماری اسلامی (مسجد)
- ۳۶ ..... هندسه اشکال بنیادین معماری و رابطه آنها با مفاهیم اسلامی
- ۴۰ ..... مربع و مکعب
- ۴۲ ..... دایره و کره
- ۴۴ ..... تلفیق مربع و دایره
- ۴۸ ..... مثلث و هرم
- ۴۹ ..... جمع بندی

فصل سوم: هندسه در معماری مسجد

- ۵۲ ..... مقدمه
- ۵۲ ..... (۱-۳) هندسه مسجد از ورودی تا محراب (هندسه عملکردها)
- ۵۳ ..... (۱-۱-۳) حرکت از عالم مادی بیرون مسجد به عالم معنوی درون مسجد
- ۵۳ ..... (۱-۱-۳) ورودی
- ۵۵ ..... (۲-۱-۳) صحن (حیاط)
- ۵۶ ..... (۲-۱-۳) حرکت در عالم معنوی درون مسجد تا سر منزل مقصود
- ۵۶ ..... (۱-۲-۱-۳) ایوان (صفه)
- ۵۷ ..... (۲-۲-۱-۳) شبستان
- ۵۹ ..... (۳-۲-۱-۳) محراب
- ۶۰ ..... (۲-۳) هندسه آماده سازی نمازگزار
- ۶۱ ..... (۳-۳) هندسه نماز
- ۶۲ ..... جمع بندی

فصل چهارم: بررسی طرح های مختلف مساجد و هندسه مساجد اصیل اصفهان

- مقدمه ۶۴
- ۱-۴) طراحی مسجد در معماری گذشته ۶۴
- ۱-۱-۴) مهمترین خصوصیات شکلی مساجد ۶۵
- ۱-۱-۱-۴) انعطاف پذیری ۶۵
- ۱-۱-۲-۴) تأکید بر درون ۶۵
- ۱-۱-۳-۴) تزئینات ۶۵
- ۱-۲-۴) الگوهای معماری مساجد گذشته ۶۶
- ۲-۴) طراحی مسجد در معماری معاصر ۷۳
- ۱-۲-۴) نو آوری در مساجد ۷۴
- ۲-۲-۴) رویکردهای مختلف در معماری مساجد معاصر ۷۵
- ۱-۲-۲-۴) رویکردهای معماری مساجد معاصر در ایران ۷۶
- ۲-۲-۲-۴) رویکردهای معماری مساجد معاصر در کشورهای اسلامی ۷۸
- ۳-۴) بررسی طرح های مساجد اصیل اصفهان و هندسه آنها ۸۰
- ۱-۳-۴) مساجد موجود در شهر اصفهان ۸۰
- ۲-۳-۴) بررسی مساجد اصیل برای پژوهش ۸۲
- ۳-۳-۴) انتخاب موردهای پژوهش ۸۳
- ۴-۳-۴) مطالعه موردها ۸۴
- ۱-۴-۳-۴) مسجد جامع عتیق ۸۴
- ۲-۴-۳-۴) مسجد جامع عباسی ۸۷
- ۳-۴-۳-۴) مسجد حکیم ۹۰
- ۴-۴-۳-۴) مسجد سید ۹۳
- ۵-۳-۴) بررسی هندسه موارد انتخابی ۹۶

- ۹۷.....هندسه کلی مساجد.....(۱-۵-۳-۴)
- ۹۷.....هندسه عملکردها.....(۲-۵-۳-۴)
- ۹۸.....هندسه سازه.....(۳-۵-۳-۴)
- ۹۸.....هندسه زیبایی (تقارن و تعادل- پر و خالی).....(۴-۵-۳-۴)
- ۹۹.....نتایج بررسی هندسه مساجد انتخابی.....(۶-۳-۴)
- ۱۰۲.....جمع بندی.....

فصل پنجم: طراحی مسجد محله «ملک شهر» اصفهان

- ۱۰۵.....مقدمه.....
- ۱۰۵.....جمع بندی پژوهش.....(۱-۵)
- ۱۰۷.....علل انتخاب شهر اصفهان برای طراحی مسجد.....(۲-۵)
- ۱۰۸.....مسجد در مکتب اصفهان.....
- ۱۱۰.....انتخاب سایت طراحی.....(۳-۵)
- ۱۱۰.....ویژگی های سایت.....(۴-۵)
- ۱۱۰.....موقعیت سایت و همجواری ها.....(۱-۴-۵)
- ۱۱۵.....هندسه سایت.....(۲-۴-۵)
- ۱۱۵.....ویژگی های اقلیمی.....(۳-۴-۵)
- ۱۱۷.....جمعیت.....(۴-۴-۵)
- ۱۱۷.....تأسیسات زیر بنایی.....(۵-۴-۵)
- ۱۱۸.....فضاهای تشکیل دهنده مسجد.....(۵-۵)
- ۱۱۸.....فضاهای اصلی.....(۱-۵-۵)
- ۱۱۸.....فضاهای فرعی.....(۲-۵-۵)
- ۱۱۸.....ضوابط و استانداردهای طراحی مسجد.....(۶-۵)

۱۱۸.....ضوابط کلی دز برنامه ریزی و طراحی مسجد (۱-۶-۵)

۱۱۹.....ضوابط طراحی فضاهای اصلی مسجد (۲-۶-۵)

۱۲۲.....فرایند طراحی (۷-۵)

۱۳۶.....طرح نهایی (۸-۵)

منابع

۱۴۳.....منابع فارسی (۱)

۱۴۷.....منابع اینترنتی (۲)

فهرست جداول

- جدول (۱): فصل بندی پژوهش ۵
- جدول (۲): پلان همکف و نما- برش از گنبدخانه مساجد مورد مطالعه ۹۶
- جدول (۳): هندسه کلی مساجد انتخابی ۹۷
- جدول (۴): هندسه عملکردها در مساجد انتخابی ۹۷
- جدول (۵): هندسه سازه در مساجد انتخابی ۹۸
- جدول (۶): هندسه تقارن و تعادل در مساجد انتخابی ۹۸
- جدول (۷): نظام پر و خالی در مساجد انتخابی ۹۹
- جدول (۸): نسبت ارتفاع مسجد به مساحت شبستان ۱۲۲

فهرست تصاویر

- تصویر (۱): "بسم الله الرحمن الرحيم" ۲۹
- تصویر (۲): تصویر اول کتاب علم جدید اثر نیکلوتارتلیا ۳۶
- تصویر (۳): نگارش ترسیمی ژاپنی اشکال پایه ۳۷
- تصویر (۴): ترکیب هندسی انسان ویتروویوس ۳۸
- تصویر (۵): نمونه‌های ترکیب گنبد و فضای چهار گوش در معماری ایرانی اسلامی ۳۸
- تصویر (۶): چهار طاقی نیاسر ۴۴
- تصویر (۷): یک نمونه ماندالا ۴۷
- تصویر (۸): چرخش پیرامون شکل مکعبی کعبه ۴۸
- تصویر (۹): مسجدالغدیر تهران ۴۸
- تصویر (۱۰): مسجد شیخ لطف الله اصفهان ۶۱
- تصویر (۱۱): ارکان نماز ۶۷
- تصویر (۱۲): پلان مسجد فهرج ۶۷
- تصویر (۱۳): پلان مسجد تاریخانه دامغان ۶۸
- تصویر (۱۴): پلان مسجد جامع نیریز ۶۸
- تصویر (۱۵): پلان مسجد فریومد ۶۹
- تصویر (۱۶): پلان مسجد جامع اردستان ۶۹
- تصویر (۱۷): پلان مسجد جامع اصفهان ۶۹
- تصویر (۱۸): پلان مسجد جامع ورامین ۶۹
- تصویر (۱۹): پلان مسجد میدان کاشان ۷۰
- تصویر (۲۰): پلان مسجد امام اصفهان ۷۰
- تصویر (۲۱): پلان مسجد امام تهران ۷۰

- تصویر (۲۲): پلان مسجد کبود تبریز ۷۱
- تصویر (۲۳): پلان مسجد سلیمیه قونیه ۷۱
- تصویر (۲۴): پراکندگی برخی از مساجد شهر اصفهان ۸۱
- تصویر (۲۵): موقعیت مسجد جامع عتیق ۸۵
- تصویر (۲۶): پرسپکتیو مسجد جامع عتیق ۸۵
- تصویر (۲۷): پلان طبقه همکف مسجد جامع عتیق ۸۵
- تصویر (۲۸): پلان طبقه اول مسجد جامع عتیق ۸۵
- تصویر (۲۹): برش الف- الف مسجد جامع عتیق ۸۶
- تصویر (۳۰): برش ب- ب مسجد جامع عتیق ۸۶
- تصویر (۳۱): نمای شرقی حیاط مسجد جامع عتیق ۸۶
- تصویر (۳۲): ورودی شرقی مسجد جامع عتیق از خیابان مجلسی ۸۶
- تصویر (۳۳): شبستان زمستانی جبهه غربی مسجد جامع عتیق ۸۶
- تصویر (۳۴): ایوان جنوبی مسجد جامع عتیق ۸۶
- تصویر (۳۵): موقعیت مسجد جامع عباسی ۸۷
- تصویر (۳۶): پلان مسجد جامع عباسی ۸۸
- تصویر (۳۷): پرسپکتیو مسجد جامع عباسی ۸۸
- تصویر (۳۸): برش الف- الف مسجد جامع عباسی ۸۸
- تصویر (۳۹): برش ب- ب مسجد جامع عباسی ۸۸
- تصویر (۴۰): مسجد جامع عباسی در بافت شهر ۸۹
- تصویر (۴۱): جبهه شمالی حیاط مسجد جامع عباسی ۸۹
- تصویر (۴۲): جبهه جنوبی و غربی حیاط مسجد جامع عباسی ۸۹
- تصویر (۴۳): دید از ایوان شمالی ورودی به ایوان جنوبی مسجد جامع عباسی ۸۹
- تصویر (۴۴): حیاط مدرسه سلیمانیه مسجد جامع عباسی ۸۹

- تصویر (۴۵): موقعیت مسجد حکیم ۹۰
- تصویر (۴۶): پرسپکتیو مسجد حکیم ۹۰
- تصویر (۴۷): پلان طبقه همکف مسجد حکیم ۹۱
- تصویر (۴۸): پلان طبقه اول مسجد حکیم ۹۱
- تصویر (۴۹): برش الف- الف مسجد حکیم ۹۱
- تصویر (۵۰): برش ب- ب مسجد حکیم ۹۱
- تصویر (۵۱): برش ج- ج مسجد حکیم ۹۱
- تصویر (۵۲): جبهه شمالی حیاط مسجد حکیم ۹۲
- تصویر (۵۳): جبهه جنوبی حیاط مسجد حکیم ۹۲
- تصویر (۵۴): گنبدخانه مسجد حکیم ۹۲
- تصویر (۵۵): محراب مسجد حکیم ۹۲
- تصویر (۵۶): موقعیت مسجد سید ۹۳
- تصویر (۵۷): پرسپکتیو مسجد سید ۹۳
- تصویر (۵۸): پلان طبقه همکف مسجد ۹۴
- تصویر (۵۹): پلان طبقه اول مسجد سید ۹۴
- تصویر (۶۰): برش الف- الف مسجد سید ۹۴
- تصویر (۶۱): برش ب- ب مسجد سید ۹۴
- تصویر (۶۲): برش ج- ج مسجد سید ۹۴
- تصویر (۶۳): جبهه های شمالی و غربی حیاط مسجد سید ۹۵
- تصویر (۶۴): جبهه های شمالی و شرقی حیاط مسجد سید ۹۵
- تصویر (۶۵): جبهه جنوبی حیاط مسجد سید ۹۵
- تصویر (۶۶): سردر ورودی مسجد سید ۹۵
- تصویر (۶۷): محدوده محله «ملک شهر» و موقعیت بستر طراحی در آن ۱۱۱

- تصویر (۶۸): همسایگی های سایت طراحی ۱۱۲
- تصویر (۶۹): بوستان توحید ۱۱۳
- تصویر (۷۰): بوستان جانباز ۱۱۳
- تصویر (۷۱): پارک ملت ۱۱۳
- تصویر (۷۲): خیابان نقش جهان ۱۱۳
- تصویر (۷۳): مجتمع مسکونی پارسا ۱۱۳
- تصویر (۷۴): خیابان ۱۷ شهریور ۱۱۳
- تصویر (۷۵): کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان ۱۱۳
- تصویر (۷۶): حمام مجلسی ۱۱۴
- تصویر (۷۷): تالار رودکی ۱۱۴
- تصویر (۷۸): شهربازی ملک شهر ۱۱۴
- تصویر (۷۹): ورودی خیابان ۱۷ شهریور و دید به شهربازی ۱۱۴
- تصویر (۸۰): مجتمع مسکونی پارس، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سایت طراحی، پارک ملت ۱۱۴
- تصویر (۸۱): ابعاد سایت طراحی ۱۱۵
- تصویر (۸۲): اسکیس های اولیه از تحلیل سایت ۱۲۴
- تصویر (۸۳): اسکیس های اولیه از ترکیب هندسی فضاهای مسجد ۱۲۴
- تصویر (۸۴): ایده های کلی در برش مسجد ۱۲۵
- تصویر (۸۵): تحلیل پتانسیل های اطراف سایت و یافتن با ارزش ترین محدوده درون سایت ۱۲۵
- تصویر (۸۶): تعیین موقعیت و هندسه حیاط، گنبدخانه و محورهای دسترسی به مسجد ۱۲۶
- تصویر (۸۷): اسکیس شکل گیری اولین پلان ۱۲۷
- تصویر (۸۸): اولین پلان ۱۲۸
- تصویر (۸۹): ایده اولیه ترکیب هندسی در نما ۱۲۹

- تصویر (۹۰): اسکیس‌های اولیه نما ۱۲۹
- تصویر (۹۱): اسکیس شکل‌گیری پلان دوم ۱۳۰
- تصویر (۹۲): پلان دوم ۱۳۰
- تصویر (۹۳): پلان سوم ۱۳۱
- تصویر (۹۴): اسکیس شکل‌گیری پلان نهایی ۱۳۲
- تصویر (۹۵): پلان نهایی ۱۳۲
- تصویر (۹۶): سایت پلان مجموعه ۱۳۸
- تصویر (۹۷): پلان طبقه همکف ۱۳۹
- تصویر (۹۸): پلان طبقه اول ۱۴۰
- تصویر (۹۹): پلان زیرزمین ۱۴۰
- تصویر (۱۰۰): نمای شرقی ۱۴۱
- تصویر (۱۰۱): نمای غربی ۱۴۱
- تصویر (۱۰۲): برش آ-آ ۱۴۱
- تصویر (۱۰۳): برش ب-ب ۱۴۱
- تصویر (۱۰۴): پرسپکتیو مسجد ۱۴۲

فصل نخست:

➤ مقدمه

مسجد کانون تجلی هویت معنوی مسلمانان و فضای انس و الفت با معبود آفریننده جهانی بر پایه حکمت و نظم و وحدت، از صدر اسلام تا کنون مهم‌ترین عنصر شهری و معماری و کانون تبلور عالی‌ترین اشکال برآمده از باورهای عمیق اعتقادی، خلاقیت، ذوق و سلیقه معماران مسلمان بوده است و مساجد دوره اسلامی کشورمان، میراث گرانبه‌ای این سرزمین‌اند که آوازه آنها در سراسر گیتی پراکنده است.^۱

بی شک حال و هوای معنوی حاکم بر مساجد تاریخی و سنتی این سرزمین، هر بیننده‌ای را مسحور خود کرده و به راستی که این مساجد بازتابی از عالم معقولات به عالم محسوسات‌اند تا گوشه‌ای از آن عالم مقدس را با «معماری قدسی»^۲ خود بر انسان عاجز از درک ماوراء بنمایانند. گرچه ابعاد مختلف فرهنگی، اقلیمی، سیاسی، اقتصادی، دانش فنی و ... حاکم بر جامعه در طول تاریخ بر تحولات ظاهری مساجد تأثیر گذاشته‌اند، اما روح معنوی حاکم بر مساجد - فضای راز و نیاز انسان با خالق یکتا - که از منبعی مشترک سرچشمه می‌گیرد، سبب ایجاد انسجام و پیوندی بین مساجد صدر اسلام تا پیش از دوره‌های متأخر شده است، گویی هر یک با زبان حال خود قصه واحدی می‌سرایند و "عجب آنکه این قصه را از هر زبانی که می‌شنوی نامکرر است."^۳

اما متأسفانه در مساجد معاصر کشورمان بیشترین تغییر و گسستگی را در مقایسه با سیر منسجم تحولات ظاهری مساجد گذشته شاهدیم که به دلیل عدم پیوند محکم میان صورت و معنا در این بناها، طبعاً فاقد کیفیت‌های فضایی و حال و هوای مساجد گذشته می‌باشند. بررسی علت یا

---

۱. کار گروهی - مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده - جلد اول - انتشارات دانشگاه هنر - تهران - مقدمه، ص ۷

۲. در تعریف «هنر مقدس»، تیتوس بورکهارت چنین می‌گوید: «تنها هنری که قالب و صورتش نیز بینش روحانی خاص مذهب مشخصی را منعکس سازد، شایسته ی چنین صفتی است.»^۳ از این منظر معماری مسجد نیز، «معماری مقدس» و یا «معماری قدسی» شناخته می‌شود. بورکهارت، تیتوس - هنر مقدس - ترجمه: ستاری، جلال - انتشارات سروش - چاپ دوم ۱۳۷۶ - ص ۷

۳. حاجی قاسمی، کامبیز - گنجنامه، دفتر دوم، «مساجد اصفهان» - مرکز اسناد و تحقیقات دانشکده معماری و شهر سازی دانشگاه شهید بهشتی - ۱۳۷۵ - ص ۸